

УДК 343.2(477)

О. А. Чуваков, канд. юрид. наук, доцент

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

НАЦІОНАЛЬНА І ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

У статті проведено дослідження процесу розвитку і трансформації понять «національна безпека» та «державна безпека» в сучасних умовах. Проведено порівняльну характеристику цих понять; визначені їх подібності і розходження.

Ключові слова: національна безпека, державна безпека, конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність, держава.

До початку дев'яностих років минулого століття в законотворчій діяльності та у наукових дослідженнях з питань безпеки в Радянському Союзі і пізніше в Україні пріоритет віддавався державі. Насамперед обговорювався захист державних інтересів за допомогою інститутів державної влади. Тому цілком доцільне використання терміна «державна безпека». Тоді це поняття тлумачилося у широкому розумінні слова. Під поняттям «державна безпека» передбачався не тільки захист інтересів держави та її інститутів, але і правлячої партії та інших суспільних утворень, що відповідали загальним цілям держави.

За період подальшого осмислення проблеми безпеки та у зв'язку із появою поняття «національна безпека» термін «державна безпека» набув більш вузького значення та означає створення таких умов, які б забезпечували непорушність існуючого конституційного ладу, суверенітет і територіальну цілісність держави [1]. Однак викладена точка зору не є єдиною. Тому співвідношення понять «національна безпека» та «державна безпека» вимагає більш глибокого осмислення.

Відомо, що держава є складною соціально-політичною системою, що володіє певною територією, суверенітетом, конституційним ладом, і має вплив на все населення країни за допомогою використання своїх владних повноважень у ключових галузях життєдіяльності країни. Інакше кажучи, держава є базовим елементом соціально-політичної системи, що склалася на визначеній території з реально існуючим складом населення. Державу не можна ні в якому разі відокремити від загальної соціально-політичної системи (від суспільства і громадян), вона є невід'ємною частиною цієї системи і, разом з тим, займає ключове місце. Отже, термін «держава» може означати не тільки систему державних органів, але суспільство в цілому (державні інститути), громадські організації й об'єднання громадян). Так, відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» основними суб'єктами по забезпеченню національної безпеки (ст. 4) є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, створені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян.

Отже, можна зробити висновок, що даний закон розглядає державу у формі збірного образу у вигляді систем державних органів, державних інститутів, громад-

ських організацій і об'єднань громадян. Держава, діючи через органи законодавчої, виконавчої і судової влади, забезпечує безпеку громадян на території України і за її межами. Держава також забезпечує правовий і соціальний захист громадянам, громадським і іншим організаціям і об'єднанням, які сприяють забезпеченню безпеки.

Однак, держава є не тільки основним суб'єктом забезпечення безпеки, але й одним з її найважливіших об'єктів. Держава поряд із суспільством і громадянами також має потребу в забезпеченні безпеки.

Таким чином, у забезпеченні безпеки України беруть участь як держава, так і громадські організації (об'єднання), і громадяни країни. При цьому, відповідно до Конституції України й інших законодавчих актів провідна роль у сфері забезпечення безпеки приділяється державі.

Тому поняття «державна безпека» може означати не тільки забезпечення безпеки держави, але і забезпечення безпеки країни в цілому. Таке тлумачення фактично було досить розповсюдженим з використанням даного терміну. Недоліком розглянутого терміна була відсутність згадування про забезпечення безпеки особистості. Тому запроваджений Законом України «Про основи національної безпеки України» термін «національна безпека» більш точно висвітлює сутність досліджуваного явища, оскільки співвідносить безпеку не тільки з державою, але і з нацією в цілому (з її державними і недержавними структурами, інтересами населення).

У нашій країні осмислення проблеми національної безпеки відноситься до періоду роботи Комітету Верховної Ради з оборони і безпеки. Доктрина державної безпеки, яка існувала раніше, була піддана перегляду та поступово була сформована концепція національної безпеки.

Оскільки Україна розглядається як цілісна соціальна система, то необхідно виходити з того, що носієм інтегрованих потреб громадян і соціальних груп є нація. Отже, термін «національна безпека» більш вірно відображає сутність питання про безпеку країни.

На основі тривалих обговорень на рівні законодавчих органів і з урахуванням наукових досліджень у 2003 році був прийнятий Закон України «Про основи національної безпеки України»[1].

У чинному Законі України «Про основи національної безпеки України» законодавцем під «національною безпекою» розуміється — захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються стабільний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам (ст.1).

У наукових працях українських вчених поняття національної безпеки викладається в різних термінологічних інтерпретаціях, однак його сутність у цілому відповідає поняттю, визначеному Законом України «Про основи національної безпеки України».

Поняття «національна безпека», як уже було відзначено, відображає зв'язок безпеки з нацією, тобто з «визначеною територіально-державною спільністю, заснованою на стійких соціально-політичних, економічних, культурних і інших зв'язках» [2, 12]

Нація може включати безліч національностей, що представляють собою етнічну спільність людей зі своїми традиціями, правами, культурою. У цьому плані національна безпека характеризує стан цієї нації як цілісної системи, що включає суспільні відносини і суспільну свідомість, інститути суспільства і їх діяльність, які сприяють або перешкоджають реалізації національних інтересів у конкретній історично сформованій обстановці.

Національна безпека відноситься до числа основних цілей молодшої української держави. Її забезпечення являє собою важливу частину політики держави і будується на основі спеціального державного правового акта (у даному випадку — на

основі Закону України «Про основи національної безпеки України»). Законодавче закріплення сприяє створенню умов, необхідних для стабільного і стійкого розвитку суспільства і держави, який склався історично і володіє яскраво вираженими національними рисами й особливостями, культурними, історичними й іншими традиціями, тобто національною самоідентифікацією, а також забезпечує стан, що гарантує збереження України як суверенної держави і недоторканисть її основних історичних, культурних і духовних цінностей [3, 5].

Національна безпека країни передбачає здатність протистояти ворожим і деструктивним силам природного, техногенного і соціального характеру, нейтралізувати їх. Вона означає захищеність особи — її прав, свобод; соціальних і національних груп — їхнього статусу, функціональних ролей самотності; суспільства — його матеріальних і духовних цінностей; держави — її територіальної цілісності, суверенітету, конституційного ладу [3, 6].

Спіраючись на вищевикладені положення, можна розглядати національну безпеку як сукупність необхідних факторів, що забезпечують сприятливі умови для розвитку України, життєздатності держави, доцільного розвитку і збереження її фундаментальних цінностей і традицій, здатності ефективного подолання будь-яких внутрішніх і зовнішніх погроз.

Зіставлення понять «державна безпека» та «національна безпека» показує, що вони виражають єдину сутність — стан країни, при якому забезпечується розвиток особи, суспільства і держави та захист національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх погроз. Отже, ці поняття можна розглядати як ідентичні, однак поняття «національної безпеки», як уже відзначено, більш точно і предметно відображає сутність розглянутого явища.

Законодавчі основи забезпечення національної безпеки складають: Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України», закони й інші нормативні акти України, що регулюють відносини в галузі безпеки; міжнародні договори й угоди, укладені або визнані Україною.

Із затвердженням поняття «національна безпека» термін «державна безпека» втратив своє первісне значення і може вживатися у вузькому значенні. Виходячи з основних посилок нормативних положень про національні інтереси країни, поняття «державна безпека» може бути визначене як стан (властивість) держави, при якому створені умови для існування встановленого конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності України.

Конкретне вираження це може знаходити у створенні економічної, політичної і соціальної стабільності, стійкого правопорядку, міжнародного співробітництва на основі партнерства і забезпечення інших національних інтересів.

Досліджуючи питання визначення понять «національна безпека» та «державна безпека», деякі автори зробили висновок, що незалежно від того, як трактується безпека (національна або державна), пріоритет у її забезпеченні віддається державі, що, на їхню думку, містить визначені негативні аспекти, оскільки держава з різних причин може не повною мірою враховувати інтереси особи і суспільства.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка Л. І. Шершенева, який вважає, що державі потрібна принципово нова система національної безпеки, яка організаційно і функціонально базується на поєднанні зусиль суспільства і держави [4, 71]. Ця система повинна складатися з державної і суспільної систем безпеки, об'єднаних спільністю взаємних інтересів, але все ж незалежних один від одного. Однією з функцій суспільної системи безпеки визначається контроль за діяльністю державних органів, що забезпечують безпеку. На нашу думку, потреба в створенні системи суспільної безпеки не має достатніх аргументів. По-перше, функціонування двох систем безпеки неодмінно буде призводити до дублювання, що у специфічній діяльності по забезпеченню безпеки може викликати негативні наслідки. По-друге, здійснюваний за державними органами, які ведуть роботу в сфері забезпечення

безпеки, контроль з боку суду і прокуратури цілком достатній для того, щоб вчасно виявити і запобігти можливі відхилення від вимог закону. По-третє, багато дій, пов'язаних із забезпеченням безпеки (наприклад, боротьба зі злочинністю), вимагають здійснення централізованого керівництва.

Таким чином, аналізуючи наведені судження, можна зробити висновок, що поняття «національна безпека», зазначене у Законі України «Про основи національної безпеки України», найбільш точно відображає його сутність на сучасному етапі історичного розвитку нашої держави.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» // *Офіційний Вісник України*. — 2003. — № 29.
2. Бабаев В. К., Баранов В. М. *Общая теория права: Краткая энциклопедия*. — Н. Новгород, 1997. — 200 с.
3. *Военная реформа: Оценка угроз национальной безопасности России* // Приложение к информационно-аналитическому журналу «Обозреватель — Observer» / Под ред. Зюганова Г. А. — М., 1997. — 215 с.
4. Шершенев Л. И. *Об основах концепции национальной безопасности России* // *Диалог*. — 1996. — № 5/6.

О. А. Чуваков, канд. юрид. наук, доцент

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

НАЦИОНАЛЬНАЯ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: СООТНОШЕНИЯ ПОНЯТИЙ

РЕЗЮМЕ

Понятие «национальная безопасность», закрепленное в Законе Украины «Об основах национальной безопасности Украины», более подробно отражает сущность рассматриваемого явления, поскольку соотносит безопасность не только с государством, но и с нацией в целом (государственными и негосударственными структурами, интересами населения и т. п.) в отличие от более узкого понятия «государственная безопасность», которое связано, главным образом, с безопасностью государства.

Ключевые слова: национальная безопасность, государственная безопасность, конституционный строй, суверенитет, территориальная целостность, государство.